

Весна О. Марковић

Универзитет у Новом Саду – Србија

Академија уметности

e-mail: v.hrisa@gmail.com

СТВАРАЛАШТВОМ ДО ПОВРАТКА (Сотириолошки аспект стваралаштва у светлу Божанске љубави)

Апстракт: У раду се анализира љубавни однос између Бога и човека, између мушкарца и жене, као и љубав човека према творевини, уз наглашавање стваралачке природе ових односа. У ту сврху, у светлу науке јудео-хришћанске религије, старозаветне и новозаветне философије и етике, наводе се и коментарии краћи одломци великих духовно-поетских остварења која су инспирисана овом тематиком. Указује се, такође, на методе и учења знаменитих хришћанских Светих отаца од којих су неки дали мистичну егзегезу библијских текстова, као што је то урадио Свети Григорије Ниски са Песмом над песмама.

Кључне речи: Бог, човек, ерос, стваралаштво, телесно, мистично, поетско, сједињавање, брак.

Тада погледа Бог све што је створио и, гле, добро бјеше веома.

Прва књига Мојсијева 1,31

А бијаху обоје голи, Адам и жена му, и не бјеше их срамота.

Прва књига Мојсијева 2,25

Творац, Онај који јесте, „превечно Бивствујући,¹“ крунисао је творевину стварањем најдрагоценијег, по подобју Себи сличног – човека – од праха земаљскога и Своје штедре милости, „на шта човек, доведен из небића у биће, и цео свет могу да одговоре само дивљењем и сузама.²“ Бог је, дакле, из безмерне љубави створио лепоту као „пуноту добара“³ и њоме хармонизовао првостворенога човека са васцелим окружењем његовим. Но, безусловно љубљен, негован и слатким плодовима без сопственог труда храњен, Адам првостворени није представљао само ремек-дело удивљујуће Творчеве игре – он је одмах позван (чини се и призван) да се Божанственој игри придружи и удеоничари у најлепшој етапи креације. Најпре, Господ, као нежнољубећи Отац доводи пред своје чедо животиње велике и мале, звери пољске и птице небеске, да би имена добиле према Адамовој жељи. И Адам, радујући се даровима, надахнут љубављу Очевом, са поверењем, у нежности и чистоти своје природе, „надеде име сваком живинчету и свакој птици небеској и свакој звијери

1 PG 3, 817

2 Аверинцев 1982, 60

3 PG 46, 85

пољској.⁴ Слика најчеднијег и радосног збитија, што је способна, сама по себи, и окорела срца данашњих људи довести до умиљења и суза...Па ипак, то огромно мноштво пријатеља са којима се првостворени игра и другује, али и над којим господари, недовољно је, јер недостаје једнаки; јер се „не нађе друг према њему,⁵“ те Господ, пустивши на њега сан, припрема своје чеду најдивотнији дар, друго своје љубљено чедо – човечицу – стварајући је од ребра Адамовог⁶ и, на тај начин, макар и уснулог, чини га, поново, удеоником стваралаштва. Чини се да је Адам, док је Господ вајао „кост од његове кости“ и „тело од његовог тела⁷“, сањао своју љубљену, те је већ и у том, дубоком сну Створитељ утиснуо у обоје безгрешну, свету чежњу и испунио их стваралачким потенцијалом чија је основна супстанца љубав. Они живе у Едену слободни од сваке невоље, бестрасни али љубавни, мирни али делатни, спојени у љубави једно с другим и са Богом, у узвишеном и непомућеном, стваралачком стању духа.

„Љубав према Богу је стваралачко стање духа⁸“, то је она, од Постања до данас и до конца, непромењива пунота бића, неразлучна од љубави према Божијој свецелој творевини и према ближњем. То је пламсање созерцавањем божанственог⁹, љубљење духовне висине, стваралачка радост у бодром настројењу духа, светла сила Ероса, јер „Ерос Божанског је духовно уздизање, духовни раст, победа стваралачког стања духа над стањем потиштености, онај раст крила о којем говори Платон у *Федру*.¹⁰“ Таква екстатична љубав немогућа је без љубави према Господу; Он пак, према неисцрпном обиљу своје Божанске љубави, креирао је васиону и у њој најдрагоценије – човека и даривао му личност и живот у вечности. Превелик, преузвишен дар дао је Господ слабијем од себе, али другачије није могло бити, јер „истинске љубави нема без личности, и бесмртности нема без личности.¹¹“ Као што је нема ни без слободе, стога што тек слобода, сједињена с љубављу, изображава љубавно општење у икону Створитеља и гради, већ овде на земљи, пропилеје и узане путеве за вечност. „Љубав мушкарца и жене, љубав човека ка човеку, постаје безбожна љубав када се изгуби духовна слобода, када у њој ишчезне лик, када у њој нема бесмртности и вечности.¹²“

Творац је, дакле, људима даривао личност (дух, душу и тело), Своју безмерну љубав, слободу, вечни живот и обиље лепоте свакодневне за потребитости тела и разгалавање срца, те благословио свету сvezу брака још у Рају. Забрана и ограничења у усхићивању лепотом, љубавној и стваралачкој игри, насхићивању укусним плодовима, није било, до само једне: узимања и једења плодова са дрвета познања добра и зла. Та биљка, раскошна и веома привлачна, расла је и гранала се напред Раја, надхват руке човечије. Ако бисмо се упитали зашто Господ није поставио тајновито дрво на место недоступно Адаму и Еви, намах бисмо, кратковидошћу таквога питања, повредили основно начело љубави Божије, стога што је дата заповест представљала неопходност потврде слободе људске. Неограничени у красоти и изобиљу, закриљени у озрачју љубави Божије и вазда инспирисани љубављу према Творцу и једног према другоме,

---

4 Пост 2,20

5 Пост 2, 20

6 Пост 2, 21

7 Пост 2, 23

8 Берђајев 2016, 144

9 Исп. Блажени Теодорит Кирски 2015, 27

10 Берђајев 2016, 145

11 Берђајев 2016, 142

12 Берђајев 2016, 143

Адам и Ева готово да нису ни могли посве разумети примљени дар слободе; тек постављање ограничења нудило је, у пуности, осећај слободе свезане са поверењем и одговорношћу. Стога је и дрво познања добра и зла било постављено усред Раја, да би човека непрестано подсећало на љубавни савез са родитељем и на царску привилегованост јединога коме је дарована слобода. Творац је дакле, у својој савршености креирао чудесни свет, и људе, као мале творце, испунио сладосном, трепетном силом стваралаштва да би вечно усходили навише и вечно били сарадници у делатној љубави и лепоти, у вредностима највишим. „Целокупно стваралаштво, целокупна култура и целокупна религија представљају `сублимацију` усмерену на оно што се открива (у `откровењу`) као највиша вредност: јер `где је благо ваше, онде ће бити и срце ваше`, где је ваша највиша вредност, тамо је и ваш Ерос. Химна љубави код апостола Павла израз је крајње сублимираног Ероса; ево у шта се преображава подсвесна жудња за животом, пуноћом и блаженством!“¹³

Тумачећи генезу источнохришћанске мистике, православни философ Вишеславцев разматра хришћанско прихватање Платоновог учења о Еросу преко Дионисија Ареопагита и Максима Исповедника и закључује да Платоновом учењу управо хришћанство „даје најблиставији завршетак“, стога што учења и дела источнохришћанских мистика, као, на пример Ареопагитова: *Небесна јерархија* и *О Божанским именима*, дају егзегезу сублимације, вазношења најнижег у највише снагом Ероса, што врхуни у обожењу.¹⁴ Наводи такође, Дионисијево учење о хијерархијским ступњевима Ероса (**физички, духовни, анђеоски и Божански**)¹⁵ и потврђује Ареопагитов став да је у питању иста енергија, која све обједињује. Божански Ерос инспирише преображавајућом енергијом стваралаштва, позива човека на светост и рађање дела за вечност. Но, истинско стваралаштво преображава човека и болести његове пале природе у светлост новог бића само ако је он у непрестаној љубавној заједници са Творцем, у љубави чистој и непреварној, јер „варање никакво места у љубави нема.“¹⁶ Ако се из тог сладосног љубавног загрљаја људско биће отргне, нестаје стваралачке екстазе, наилази бол опустошености, богоостављеност и неблагоприятан напор лажног стваралаштва. Ако се, као заблудели син, покајањем, молитвом и богочежњом, не врати у топле Очеве скуте, човек бива прелашћен од Лукавога, постаје демонизовани стваралац, што се одражава на његово „стварање“ и целокупно биће. Демон није стваралац и посве је неспособан да ствара. Он је вечни опсенар, имитатор, изругивач, „он краде од Бога и карикира.“¹⁷ Одатле проистиче „естетика ружног“; отуда је у свету данашњем велико мноштво неаутентичних, саблажњивих достигнућа, научних, технолошких и, особито, уметничких дела инспирисаних злом и ругобом. Свакако, за спасење није неопходно бити велики научник, песник, сликар, изумитељ или ботаничар; довољно је бити – *свет*, јер „светитељ ствара самог себе, друго, савршеније биће у себи.“¹⁸

Искуплење, преображење и спасење могући су кроз новог Адама, будући да је стари Адам, отпавши од рајске преблажености, донео у свет бол, пропадљивост и отров разједињености. Као да је змија несрећној Еви убризгала отрове самовоље, непослушања и сумње, а она их пренела мужу, те обоје, примивши у себе слабост и

---

13 Вишеславцев 2006, 41

14 Вишеславцев 2006, 42

15 Исто, 166

16 Деспот Стефан Лазаревић, 2013.

17 Берђајев 2014, 143

18 Берђајев 2014, 149

болест, уместо господара, постају робови природе. Бог се никада није обраћао Адаму и Еви одвојено; Ева се није одвајала од Адама ни у једном тренутку, све до свог кобнога разговора са змијом. Љубавна сједињеност Господа, Адама и Еве брутално је нарушена онда у Рају, као што се и данас, овде на земљи, вазда нарушава уплитањем Палог анђела у животе и односе. Он је у Еву унео сумњу, сумња је родила неповерење у истинитост речи Божијих, неповерење је жени донело самовољу, самовоља непослушање, а непослушање је обоје, жену и мужа, одвојило од Бога и одвело у страдање и смрт. Но, несрећа се овде не завршава већ продубљује; одвојеност од Бога узрокује одвојеност унутар самога бића људскога; човек више није целовит, већ се кида надвоје; њих двоје, сада разједињени, постају непостојани ривали у борби за власт, а вазда се, иако у горчини, љутњи и лажима – привлаче и теже сједињењу. Нестаје чедност, рађа се стид као страст и болест која тражи да се покрије, па несрећни супружници „сплелоше лишћа смокова и начинише себи прегаче¹⁹“ и омоташе их око тела, сада већ трошних и препуштених удесима. Јер не само душа и ум, већ и тело, остављено од Бога, подлегло је власти прегордога Сатане. Јадни, преварени човек сада се саплиће у свим настојањима својим, блуди умом и последично, блуди (блуднички) телом. Преварени од Лукавога, љубавници варају једно друго; нестало је светлости заједништа и достојанства светог позвања, наступила је власт „физиологије“, сексуалности врсте и унижење целе природе. Гоњени неодољивом силом, мушкарац и жена теже непрестаном телесном спајању, те у најсладојачкој тачки тог контакта, у неодољивом заносу, као да искорачују из себе, али потпуну и трајну сједињеност не постижу. Често, „после сексуалног чина развојеност је већа него пре њега. Меланхолична отуђеност тако често изненађује оне који очекују екстазу сједињавања.“²⁰ Такође, овај чин често прелази у разврат као израз хладноће и смртне усамљености, у законитом браку или ван њега. „Стихија сладострашћа је ватрена стихија. Али кад сладострашће пређе у разврат, ватрена стихија се гаси, страст прелази у ледену хладноћу.“²¹

Сагрешење прародитеља и жаљење због последица њиховог пада опевао је у дивном *Кондаку о Адаму и Еви* највећи песник Цркве хришћанске – Свети Роман Мелод. Погледајмо на трен, петнаести и шеснаести икос кондака:

ιε`

Αὕτη οὖν ἰδοῦσα τὸ δένδρον ὡς ἔστιν εὐπρεπὲς καὶ ἐνάρετον Εὐα,
 ἐφλέγετο καὶ πρὸς τὴν γεῦσιν ταῖς ἐλπίσιν ἐπέιγετο ·
 λογισμοῖς ἑαυτὴν συνεκίνησεν, “Ὁ μὴνύσας, λέγουσα,
 οὐκ ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ ἐστιν;
 Ποίαν ἔχθραν γὰρ κέκτηται ὁ ὄφις πρὸς τὸν Πλάσαντα;
 Τὸ φυτὸν δὲ καὶ τὴ θεὰ ἐστὶ πάγκαλον ·
 σπεύσω πρὸς βρώσιν θεοποιίας
 καὶ ἀπολαύσω τούτου οὐ τὴν θεάν ὀρώσα μαραίνομαι,
 καὶ δώσω τῷ ἀνδρὶ μου ἵνα σχῶμεν **τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον.**”

ις`

Νῦν ἐδέξω θανατηφόρον, ὧ τάλαινα Εὐα, καὶ ἔφαγες τούτου·

19 Пост 3, 7

20 Берђајев 2014, 167

21 Берђајев 2016, 137

τί τρέχεις οὖν συναπολέσαι καὶ τὸν ἄνδρα τὸν ἴδιον;
Ἀκριβῶς ἑαυτὴν κατεξέτασον, εἰ ὁ προσεδόκησας
διὰ γεύσεως γέγονας,
εἰ Θεὸς εἶ ὡς ἤλπισας · γινῶθι τοῦτο πρότερον,
καὶ εἴθ' οὕτως, πρὸς τὴν γεῦσιν καὶ τὸν ἄνδρα σου,
γύναι, προτρέπου · μὴ οὖν ποιήσῃς
συγκτήτορα τὸν ἄνδρα ἀπολείας · τί σπεύδεις νομίζουσα
ὡς βρῶσις σοι παρέσχεν ἢ τοῦ ξύλου **τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον.**²²”

15

„Видев дрво како је прекрасно и китњасто,
Ева распаљиваше се и с надом на кушање силно хиташе,
и у помислима саблазни се говорећи: 'Овај који ово ми откри,
непријатељ Бога није;
та какву би мржњу против Творца змија имала?
Већ и на поглед дрво је дивотно,
хитрим жељно ка храни боготворчества
и њоме насладићу се, јер од призора који гледам у жељи сахнем,
и мужу моме даћу да имамо **живот вечни**'.

16

Сада дар смртоносни примићеш, о Ево јадна, јер са њега јела си;
зашто хиташ да са собом и мужа погубиш свога?
Испитај помно
да л' кушањем Бог си постала
као што понада се; знај ово најпре –
и мужа ћеш свога потом на кушање
приволети, жено; не чини
мужа удеоничарем погибије; зашто хитриш мислив
да једење са дрвета даде ти **живот вечни**?”

***

Дивни стихови Слаткопојчеви показују нам не само богонадахнутост великога песника, већ и његово истанчано познавање људске природе: у 15. икосу уочавамо да је Ева већ у духу сагрешила и примила грешни предлог у срце, те постала нестрпљива у страсној жељи да са мужем опроба забрањени плод. У 24 икоса овога покајног кондака Слаткопојац опомиње, тужи, Еву назива змијом страшнијом од оне која ју је преварила; међутим, у рефренима тога нема, већ се непрестано помиње „живот вечни“; као да је велики песник желео да на фону првостворенога достојанства и славе људске укаже на човечији пад, али и нагвести нову наду. Страшне последице кушања са дрвета познања добра и зла знамо; па ипак, и у најдраматичнијем моменту еденске драме, осећа се старање Божије и Његова љубав према преступницима. Господ се најпре обраћа змији и проклиње је: „Кад си то учинила, да си проклета“²³, док људе не проклиње, већ жени

22 Превод дајемо према критичком издању: José Grosdidier de Matons, *Romanos le Mélode: Hymnes*, Tome I, *Sources Chrétiennes* 99, Paris: Les Éditions du Cerf, 1964, 70-93. Превод целог кондака видети у: *Теолошким погледима* LII (2/2019), 305-322.

23 Пост 3, 14

одређује епитимију болова код рађања, а мужу тегобно обрађивање земље, која ће одсад рађати нова растиња: трње и коров.²⁴ Нада, дакле, постоји; људи су изгнани из места преблажености, али нису проклети, уништени и нису у потпуности препуштени мрачним силама демонским и сопственим; већ им је, по мери њиховога покајања, љубави, труда и трпељивога подношења недаћа, омогућено општење са Оцем кога су изневерили, иако не онако непосредно као пре пада.

Спасење је могуће и оно, по преизобилној љубави Божијој долази људима кроз новог Адама – Исуса, и кроз нову Еву – Безгрешну и Непорочну Дјеву Марију. Сотириолошка улога Сина Божијег у историји рода људскога пројављена је кроз Његово рађање од Чисте Девојке и страдање за васцелу творевину, што је свети факт искупљења и обновљења пале природе људске. Стари Адам и Ева бивствовали су и рађали у плоти и пониженој твари; нови Адам, Девственик, мора се зато родити од Девственице која је Духом Светим зачела. Чудесно збитије што превазилази оквире људских моћи поимања и превасходи у љубави и жртвеној отворености за избављење човеково, описао је, духовним оком тајновидца и ненадмашним даром божанственог уметника, Свети Јован Златоусти, у ремек-делу, уметничкој омилији *На Благовести Богородици*. Дајући заповест архангелу Гаврилу да Девојци Марији благовести Свето зачеће и рођење Богомладенца, Господ се своме архистратигу овако обраћа:

„Дођи“, рече (*Господ*), „о ангеле, служитељ страшне тајне буди; чуду скривеноме послужи; на искање заблуделог Адама милотама ћу мојим сићи. Овешта грех у створеноме по лику мојему; творевина руку мојих раслаби се; поцрне лепота коју створих; благо моје вук прождире; опустело насеље рајско. Двери живота огњеним мачем чуване су; затворило се блажености место. Милујем побеђенога и против непријатеља удружити се хоћу. Сакрити желим од свих на небу сила; теби јединоме тајну поверавам; к Марији Дјеви иди; иди Граду душевноме (живоме) о којему пророк бесеђаше: **’Преславно зборише о Теби, граде Божији’**.²⁵ Иди Словесноме граду мојему; иди Граду источноме; иди достојноме Речи моје Насељу; иди к другоме на земљи Небу; иди Облаку благоме; објави му доласка мојега дажд; иди уготовљеној ми Светињи; иди Храму оваплоћења мојега, иди Невести Чистој, по телу – роду мојему; збори у слух Кивоту словесноме; уготови Слову мојему вход; али не плаши, не узмућуј душу Девојке; кротко се светињи јави; прво јој гласом радосним усклики; реци Марији: **’Радуј се, Благодатна!’**, да ја помилујем Еву пострададу.“²⁶

Чудесне речи Светога Јована Златоустог, којима је тешко наћи духовно-уметнички пандан у васцелом свету хришћанском, указују на безмерну љубав Творца према палој творевини: Оца према својим чедима-„милотама“, своме „благу“ и „лепоти“, те на удивљујуће поштовање и љубав према достојном сасуду Свога оваплоћења – Дјеви Марији. Како се може запазити, други период, где Господ тужи над судбином заблуделог Адама, веома је налик песми-гужбалици.²⁷ Велики проповедник и Свети отац имплицира суштину темеља спасења и повратка у стање пре пада: љубав-ерос и љубав-самилост. Љубав-ерос је, као усхићујући избор, личностна; она подразумева узајамност и дивљење; у лику љубљеног види лепоту Свељубећег и захтева непрестано

---

24 Пост 3, 16-17

25 Пс 86, 3

26 Видети наш превод у: Свети Јован Златоусти 2017, 42-43

27 Свети Јован Златоусти 2017, 40.

вазношење у благодатне висине. Љубав-самилост не мора бити узајамна и није питање избора; она састрадава са сваким страдалником, пати због туђе богоостављености, изопачености и болести²⁸. Господ је сам, снисходећи као Личност љубећа према личностима љубљеним, примером застрашујуће жртве и потресне самилости указао на недељивост љубави-ероса и љубави-самилости: плакао је на вест о смрти свога пријатеља Лазара²⁹ иако је, као Бог, знао шта се са њим догодило и пре суза сестара Лазаревих; разговарао је са презреном Самарјанком³⁰ као са себи равним, вечерао са омраженим цариницима³¹, допустио очигледној блудници да Га, у заносу светог покајања, милује и целива³²; све их заволео, све помиловао, за све на крсту страдао и све – крсном жртвом од нечисте власти откупио. Целосност личности, као и целосност љубави, немогућа је без способности саосећања, нежности, дивљења, усхићивања, идења према другоме и усхођења навише.

2. Све наведене компоненте личносне љубави (љубави-ероса), са пунотом апсолутног узајамног давања, уткане су у величанствено и неупоредиво старозаветно љубавно појање: *Песму над песмама* (*Sir Haširim*; *ᾠδα ἁσματων*; *Canticum canticorum*). То је један од *Хамеш мегилот* (*Пет свитака*), који се налази у трећој књизи (*Списима*) јеврејскога *Танаха* (*Старог завета*). Поштована је до тога степена да се у синагогама чита током осмог дана *Песаха*, а неки Јевреји, као Сефарди на пример, читају је и за сваки *Шабат*³³. У јеврејски канон улази око 90. или 100. године пре Христа на рабинском Сабору у Јамнији којим је председавао рабин Акиба³⁴. Дотле није била сматрана богонадахнутим текстом због експлицитног еротског односа између њених личности. Међутим, чини се да су управо надахнуте речи рабина Акибе како „ништа на свету није једнако дану када је Изариљу дата *Песма над песмама*, и да су сви Списи свети, али да је *Шир Хаширим* најсветији од свих,³⁵ допринеле да ова књига Старога завета буде коначно канонизирана.

Јеврејски Стари завет доступан је, до данас, у два вида аутентичног, изворног текста. Први текст, настао у 2-3. веку пре Христа, представља грчки превод јеврејске Библије од стране седамдесеторице тумача – *Септуагинта* (LXX), а други није преведен, већ само фонетски допуњен, будући да су га *масорети* (писари), у периоду од 6-10. века после Христа вокализovali, додајући „цртице и тачкице испод консонантског текста.“³⁶ Хришћански верници и библисти користе, преваходно, Септуагинту, док се Јевреји, верници и аутори, ослањају на масоретски текст (МТ) Библије. Ипак, чини се да свет модерне науке препознаје значај коришћења оба изворника,³⁷ јер су комплементарни и пружају неисцрпне могућности за духовни и интелектуални раст и развој, како верника, тако и марљивих аутора.

Веома је интересантно питање везано за порекло, разлоге и процес настајања Септуагинте. У то време (3. век пре Христа), најбројнија јеврејска колонија налазила се

---

28 Исп. Берђајев 2016, 150.

29 Јн 11, 35

30 Јн 4, 4-29

31 Мт 9, 9-12

32 Лк 7, 36-50; Марковић 2010, 129-153.

33 The Encyclopedia of Judaism, 1989, 665

34 Пеликан 2013, 49.

35 Мишна, Јадаим 3, 5; Harrington, 1987, 306; Fields 1980, 227; Kingsmill 2009, 192.

36 Пеликан 2013, 76.

37 У вези са овим видети: Недић 2013, 795-796

у египатској Александрији. Александар Велики, основавши Александрију, населио је у њој, према предању, велики број Јевреја (тада, како тврди философ Филон, јеврејски живаљ у Александрији броји више од милион душа).³⁸ Житељи Александрије живели су у три дистрикта: египатском, грчком и јеврејском. Експанзија грчког језика у јеврејском дистрикту родила је потребу да се јудаизам у изворноме виду сачува – како у богослужењу, тако и у апологији пред иноверцима. Према једном спису, *Аристеевом писму*, египатски фараон Птолемеј Филадельф (*Πτολεμαῖος Φιλάделφος*, владао 285-246 пре Христа), услишио је молбу управника александријске библиотеке Димитрија из Фалерона да се Тора преведе на грчки језик, стога што је сам фараон био велики љубитељ књига, поштовалац учених људи и силно заинтересован за све светске религије. Послао је једну мисију (са Аристеем) јерусалимском првосвештенику Елеазару, уз молбу да се упути по шест учених људи из дванаест племена Израиља у Александрију на превод Торе. Молба је испуњена, превод окончан, а његова богонадахнутост очигледна, будући да су сви преводи били идентични! Тако је настала *Септуагинта*, (заокруживањем 72 преводиоца на 70, одакле, можда, назив према латинскоме термину за број 70; или је, можда, стога што је 70 старешина пратило Мојсија на Синајску гору да би био примљен Закон.)³⁹ Међутим, савремена научна критика *Аристеево писмо* сматра неаутентичним списом, истичући како је иницијатива у вези са преводом потекла од Јевреја а не од иновераца,⁴⁰ да је Димитрије из Фалерона заправо био библиотекар Филадельфовог оца – Птолемеја I Сотира, те да је *Септуагинта* дело једне личности, вероватно јеврејске. Неоспорно је, међутим, да је превод настао у Александрији у наведеном периоду, да је, најпре, преведен Закон (Тора)⁴¹ и да је једном, знатном делу народу Израиља у расејању који је заборавио свој језик, помогао да сачува духовни и културни идентитет. Неоспорни су, такође, богатство и генијалност превода генијалнога дела.⁴²

3. Посмотримо на трен, у светлу разматраног, најузвишенији и најпоетичнији спис Старог завета, божанствену *Песму над песмама*. На свету, чини се, нема дела које је више тумачено, што је посве разумљиво ако се има у виду да не постоји духовно-поетско остварење које савршеније приказује све компоненте Божанскога Ероса у присној сједињености мушког, женског и природе са Богом, као одраза узвишеног принципа стваралаштва. Ваља имати у виду да *Песма над песмама*, као једна од *мудросних књига*, изискује предано, каткад и доживотно изучавање, духовни напор и молитвено-стваралачко стање духа, те се њоме не можемо бавити само као инспиративном поетско-философском енигмом. Један од највећих хришћанских отаца, најблиставијих богословских умова и мистични учитељ Цркве, Григорије Ниски, назива је «тајном над тајнама»⁴³, а онима који желе да проникну у закрите дубине њених лепота, осим учености, поставља високе императиве наглашене чистоте срца⁴⁴, будући да се само таквима, посредовањем Духа Светога, скривени смисао Писма открива. Дубинском егзегезом *Песме над песмама* не можемо се бавити; овај подвиг, досад, нико још није у пуности остварио, упркос томе што су се њиме бавили велики Свети оци,

---

38 Пеликан 2013, 56.

39 Ракић 2004, 388.

40 Пеликан 2013, 58.

41 Ракић, *Исто*; Кубат 2009, 16.

42 Exum 2005, 30.

43 PG 44, 773

44 PG 44, 769

учени људи и највећи егзегети, као што су: Ориген, Григорије Велики, Августин, Нил Анкирски, Амвросије, Теодорит Кирски, Јероним, Кирил Александријски.⁴⁵ И самога Григорија Ниског, у преданом раду над овим ремек-делом-тајном зауставила је смрт – егзегеза *Песме над песмама* представља његов последњи и најкомплекснији рад. Ипак, као велико мноштво људи пре нас, и ми осећамо неодољиву потребу да додамо сићушни камичак у разноврсно богатство ризнице њених тумачења. У складу са раније разлаганим, желимо да укажемо на поетско-теолошке аспекте који ово дело упућују на нераскидиву везу личносне љубави и стваралаштва – недељиво здружених харизматичних дарова, што се, кроз заносно усхођење навише, оваплоћују у љубавном загрљају човека и Створитеља.

Бројни аутори хришћанскога периода (Свети оци, философи, песници, свештеници и просветљени лаици) тумачили су *Песму над песмама*, углавном, двома методама: *алегоријском* и *граматичко-историјском* (дословном, „онако како је написано“), у складу са традиционалним учењем двеју школа: *Александријске* и *Антиохијске*.⁴⁶ То је време 2. и 3. века после Христа; но, сличан однос према тумачењу овога дела имали су и аутори дохришћанскога периода. Алегоријско тумачење *Песме над песмама* у јудаизму представља љубав Јахвеа према Израилу, а у хришћанству љубав Женика Христа према Невести Цркви, или љубав Бога и Дјеве Марије. Аутори који тумаче *Песму над песмама* дословним методом истичу да је у питању љубавни однос између мушкарца и жене, док модерни аутори нуде разнолика, покаткад веома поједностављења тумачења: од обредних, свадбених, култно-пољопривредних, психоаналитичких, сценско-уметничких...до експлицитно сексуалних.⁴⁷

Феномен, који би, можда, ваљало темељније испитати, јесте ритам *Песме над песмама* који, уз богату мелодију и темпо што је наметнут самом природом текста, уводи слух и чула слушалаца (читалаца) у чудесно стање налик на узбудљив сан, са осећањем динамичног протицања и смењивања свих елемената драматичног, пасторално-романтичног, чежњиво-љубавног, све до оне чудне тачке када нисте сигурни да ли сањате или сте будни, док су, чула, међутим, веома истанчана и, чини се, још истанчанија него иначе...осећај је идентичан док је слушате на било којем од три језика (грчком, хебрејском или савременом српском). Верујемо да је тако ако се чита (слуша) и на другим језицима, као што верујемо да би и версолошка обрада *Песме над песмама* у виду одређеног метра: псеудохексаметра, на пример, јампског једанаестерца или дванаестерца, допринела још снажнијој рецепцији. Свакако, имамо у виду тежину овог подухвата, будући да се превод нипошто не сме оштетити; духовна корист од садржаја вазда је претежнија од душевне насладе коју нуди музика стиха. Па ипак, обе компоненте ваљало би да су у сагласју; особито када је извор духовнога напајања овако дубок и блистав – било би добро дати му достојне оквире и спољашност.

У осам певања *Песме над песмама* упознајемо се са љубављу лепе Суламке и заносног Пастира, праћених кћерима јерусалимским које, слично хору у античким драмама, коментаришу и славе њихову љубав. Доминирају снажне метафоре и поређења, те се сваки стих може тумачити снажније и дубље од површности коју нуди дословно тумачење; но то није сасвим једноставно, будући да је говор личности испреплетан и није лако увек разрешити ко се коме обраћа, стога што, каткад, једна личност започне реплику, а друга (друге) је заврши. Темпо који имплицира сам текст веома је живахан, те имате осећај да протагонисти трче у необичном заносу до неког

---

45 Exum 2005, 75

46 Марковић 2010, 60

47 Davidson 1989, 1-19.

циља. Успорава се само када се двоје љубавника обраћају једно другом, без посматрача; тада опојна атмосфера целе песме као да постаје некако разређена, свечана, готово молитвена; љубавне изјаве као да се казују шапатом, успорено, са усхићењем и сузама. Необично обиље термина из области ботанике, зоологије, географије и историје ствара чаробни орнат, достојан оваквог љубавног збитија. Мирисно растиње, ретке врсте цвећа, племените врсте дрвећа, сласно воће, мед, вино, млеко, много зачинских трава и егзотичних аромата окружују и укрепљују љубавнике који су, у мистичном усхићењу душа, трезвеном пијанству чула и хитању једног ка другом, искорачили из себе, обавијени мирисним кадом тамјана, док са њихових прстију и усана капљу смирна, мед и млеко⁴⁸...

Чини се да је оваква слика реминисценција рајске хармоније првих љубавника Адама и Еве⁴⁹. Након пада, њих двоје, прелашћених и изгнаних, пате у мукама рађања, тегобног обрађивања земље, носе грубу одећу, ходају кроз трње и коров и болују. Противстављеност судбина првих и потоњих љубавника није случајност; она има дубљи значај и носи собом оптимистичну поуку – човек је изгнан из Раја, али ново место преблажености јесте управо то хитање Суламке и Пастира једног ка другом, а обоје ка Богу – у непрестаном сладосном заносу, жртвеној љубави, верности и стваралаштву. Речи које они упућују једно другом, израз су највишег стваралаштва; оне у поетском надахнућу превасходе сваку уметност, дају пуноту смисла и живота у Господу који сваким обиљем љубавнике дарива и насићује. Преображавањем пале плоти кроз љубав и стваралаштво, преображава се и сва творевина која је, милошћу Творца, поверена господарима – њему и њој. Управо поверена а не препуштена, јер Творац, који је створио све „веома добро“ није „ставио тачку“ на стваралаштво и Божанствену игру, већ их је обоје, њега и њу, позвао да Очеви креацију довршавају, негују и љубе.

Имамо у виду и спољашњи, телесни аспект *Песме над песмама* који је немогуће, у читању и студији, мимоићи. Ако се, супротно ставовима неких модерних истраживача, приклонимо мишљењу аутора традиционалиста да је аутор песме цар Соломон,⁵⁰ човек дариван мудрошћу, поетским надахнућем, богатством и љубављу хиљаду жена – «царица седам стотина и три стотине иноча»⁵¹ и ако знамо да је био ожењен и једном Египћанком, описи телесне лепоте и чежње за спајањем нас неће чудити, будући да је цела *Песма над песмама* веома налик старој египатској љубавној поезији, премда читав миленијум пре Соломона. Он је, као љубитељ коња, трговао са Египтом и ове племените животиње одатле увозио.⁵² У *Песми над песмама* и вољена Суламка упоређује се са омиљеном ждребицом у кочијама Фараоновим.⁵³ Ово место Свети Григорије Ниски, који је дао најкомплекснију мистичну егзегезу *Песме над песмама*, тумачи неочекиваном алегоријом. Светитељ тврди да кочије представљају Израил, а кобила славну историју његову кроз многобројне победе и одолевања непријатељу. У ту сврху, наводи део из *Друге књиге о царевима*, када је, молитвом пророка Јелисеја, уплашени слуга у сну видео гору, пуну коња и огњених кола око Јелисеја, што је био наговештај победе над Сиријцима;⁵⁴ потом наводи виђење пророка

---

48 О симболици меда и млека видети: Kingsmill 2009, 63

49 Davidson 1989; Trible 1973; Landy 1979; Davis 1989....

50 Harrington 1987, 307

51 1. Цар 11, 3

52 Радић 2013, 24

53 ПнП 1,9

54 2. Цар 6,17

Захарије: јахача међу миртама на риђем коњу, окруженог мноштвом белих, риђих и шарених коња;⁵⁵ као и осамнаести стих 67. Псалма о Богу и колесници Његовој.

У *Песми над песмама* цар издваја Суламку од свих царица и иноча истицањем њене преизузетне лепоте и особености њене природе; она пак, презире његову моћ и богатство и чезне за својим Пастиром, кога ноћу тражи међу зидинама града и бива претучена од стражара, стога што су у то време, од женске чељади, ноћу излазиле само блуднице. У разговору са кћерима јерусалимским, Она описује свог вољеног узвишеним епитетима екстатичне заљубљености и неутаживе чежње, казујући им да је „међу миријадама изабран”,⁵⁶ да су „усне његове кринови што смирну точе изобилну.”⁵⁷ Овај опис вољеног веома је је налик опису Љубљеног у *Песми о љубљеном* (44. Псалму), који је „лепотом краснији од синова људских⁵⁸“, из чијих уста „благодат тече⁵⁹“, а одора одише „измирном, алојом и касијом⁶⁰.“ Оба дела, *Песма о љубљеном* (44. Псалма) и *Песма над песмама*, приказују свечану атмосферу царског достојанства светог венчања, узвишене лепоте и мистичног сједињавања, што је препознатљива симболика достојанства брака освећеног црквеним венчањем, али и мистичног спајања душе са Господом. Свети Григорије Ниски сматра да *Песма над песмама* описује тајанствено венчање – мистични брак душе са Свевишњим; „свечаност бестелесног и духовног брака душе са Богом“ („...ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν ἁσωματόν τε καὶ πνευματικὴν καὶ ἄυλον τοῦ Θεοῦ συζυγίαν”).⁶¹ Ни тело, према учењу Светитеља, није без достојанства и неће остати без свог удела у есхатолошком збитију, већ ће се „...по Васкрсењу преобратити у нетрулежно и са људском душом спојити“ („...μετὰ τὴν Ἀνάστασιν τὸ μὲν σῶμα μεταστοιχείωθὲν πρὸς τὸ ἄφθαρτον, τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου συμπλέκεται”).⁶²

Одакле, онда, толико много узбудљиво путеног и потресно-душевног у овом најзагонетнијем старозаветном поетском делу; чега ради терминологија која је омамљива и изричито телесна? Љубав мужа и жене, као најпотпунији, најснажнији однос, аналогично улази у ретка описивања мистичних опита код највећих Светих отаца који, употребљавајући телесну, полну терминологију, расветљавају највеће божанске тајне.⁶³ Чини се да је то она хијерархијска повезаност свих ступњева Ероса о чему је писао Дионисије Ареопагит – иста енергија различитих нивоа усхођења према Светости и умеће преображавања телеснога ероса у духовни и Божански. Тело, само по себи није рђаво; то је витални, благословени извор и храм Духа Светога који се не сме нечистотом оскрвњивати и неблагословеним токовима развраћати, баш као ни душа; већ их ваља вазда у жртвено-молитвеном приношењу одржавати непомућеним и Светим тајнама освећеним до конца; а по концу земаљском, по општем Васкрсењу, невеста-душа, украшена, чиста и прозрачна, заједно са нетљеним, преображеним телом, по мери своје чистоте и вере, похрлиће своме Женику... “Овом Васкрсењу следи истинита нетрулежност и вечно заједничарење са Богом, за све достојне.”⁶⁴

---

55 Зах 1, 8

56 ПнП 5, 10

57 ПнП 5, 13

58 Пс 44, 3

59 Пс 44, 3

60 Пс 44, 9

61 РГ 44, 765

62 РГ 44, 777

63 Исп. Недић 2013, 799

64 Ристић Горгиев 2007, 20.

4. Напокон, у светлу разматране повезаности ступњева Ероса и односа телесног наспрам тајновито-узвишеног, погледајмо 6. и 7. певање из *Песме над песмама*:

ΣΤ

Ποῦ ἀπῆλθεν ὁ ἀδελφιδός σου, ἢ καλὴ ἐν γυναιξί; ποῦ ἀπέβλεψεν ὁ ἀδελφιδός σου; καὶ ζητήσομεν αὐτὸν μετὰ σου.

Ἀδελφιδός μου κατέβη εἰς κῆπον αὐτοῦ εἰς φιάλας τοῦ ἀρώματος ποιμαίνειν ἐν κήποις καὶ συλλέγειν κρίνα. Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου, καὶ ἀδελφιδός μου ἐμοὶ, ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κρίνοις.

Καλὴ εἶ, ἢ πλησίον μου, ὡς εὐδοκία, ὠραία ὡς Ἱερουσαλήμ, θάμβος ὡς τεταγμένοι. Απόστρεψον ὀφθαλμούς σου ἀπεναντίον μου, ὅτι αὐτοὶ ἀνεπτέρωσαν με. Τρίχωμά σου ὡς ἀγέλαι τῶν αἰγῶν, αἱ ἀνεφάνησαν ἀπὸ τοῦ Γαλαάδ. Ὀδόντες σου ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων, αἱ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ, αἱ πᾶσαι διδυμεύουσαι, καὶ ἀτέκνουσα οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς. Ὡς σπαρτίον τὸ κόκκινον χειλῆ σου καὶ ἡ λαλία σου ὠραία, ὡς λέπυρον τῆς ῥοᾶς μήλον σου ἐκτὸς τῆς σιωπῆσεως σου. Ἐξήκοντά εἰσι βασιλίσσαι, καὶ ὀγδοήκοντα παλλακαί, καὶ νεάνιδες ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός. Μία ἔστι περίστερα μου, τελεία μου, μία ἔστι τῆ μητρὶ αὐτῆς, ἐκκληκτὴ ἔστι τῆ τεκούσῃ αὐτήν. Εἶδον αὐτήν θυγατέρες καὶ μακαριόυσιν αὐτήν, βασιλίσσαι καὶ γε παλλακαί καὶ αἰνέσουσιν αὐτήν. Τίς αὕτη ἢ ἐκκυπτοῦσα ὡσεὶ ὄρθρος, καλὴ ὡς σελήνη, ἐκλεκτὴ ὡς ἥλιος, θάμβος ὡς τεταγμένοι;

Εἰς κῆπον καρύας κατέβην ἰδεῖν ἐν γεννήμασι τοῦ χειμάρρου, ἰδεῖν εἰ ἦνθησεν ἢ ἄμπελος, ἐξήνθησαν αἱ ῥοαὶ · ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστοὺς μου σοί. Οὐκ ἔγνω ἢ ψυχὴ μου · ἔθετο με ἄρματα Ἀμιναδάβ.

Z`

Ἐπίστρεφε, ἐπίστρεφε, ἢ Σουλαμίτις · ἐπίστρεφε, ἐπίστρεφε, καὶ ὀψόμεθα ἐν σοι; τί ὄψεσθε ἐν τῇ Σουλαμίτιδι; ἢ ἐρχομένη ὡς χόροι τῶν παρεμβολῶν. Ὠραιώθησαν διαβήματά σου ἐν ὑποδήμασί σου, θυγατερ Ναδάβ · ρυθμοὶ μηρῶν ὅμοιοι ὀρμίσκοις, ἔργον τεχνίτου · ὀμφαλός σου κρατὴρ τορευτὸς μὴ ὑστερούμενος κράμα · κοιλία σου θημωνία σίτου πεφραγμένη ἐν κρίνοις · δύο μαστοὶ σου, ὡς δύο νεβροὶ δίδυμοι δορκάδος · ὁ τραχηλός σου ὡς πύργος ἐλεφάντινος · οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὡς λίμναι ἐν Ἐσεβῶν, ἐν πύλαις Θυγατρὸς πολλῶν · μυκτὴρ σου ὡς πύργος τοῦ Λιβάνου σκοπεύων πρόσωπον Δαμασκοῦ · κεφαλὴ σου ἐπὶ σὲ ὡς Κάρμηλος, καὶ πλόκιον κεφαλῆς σου ὡς πορφύρα, βασιλεὺς δεδεμένος ἐν παραδρομαῖς. Τί ὠραιώθης καὶ τί ἠδύνθης ἀγάπη, ἐν τρυφαῖς σου; τοῦτο μέγεθός σου, ὁμοιώθης τῷ φοίνικι, καὶ οἱ μαστοὶ σου τοῖς βότρυσιν. Εἶπα · ἀναβήσομαι ἐπὶ τῷ φοίνικι, κρατήσω τῶν ὕψεων αὐτοῦ, καὶ ἔσονται διὰ μαστοὶ σου ὡς βότρυες τῆς ἀμπέλου καὶ ὀσμὴ ῥινός σου ὡς μήλα καὶ ὁ λάρυγξ σου ὡς οἶνος ὁ ἀγαθός, πορευόμενος τῷ ἀδελφιδῷ μου εἰς εὐθύτητα, ἱκανούμενος χειλεσί μου καὶ ὀδοῦσιν.

Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου, καὶ ἐπ' ἐμὲ ἐπιστροφή αὐτοῦ. Ἐλθέ, ἀδελφιδέ μου, ἐξέλθωμεν εἰς ἀγρόν, αὐλίσθωμεν ἐν κόμαις · ὀρθρίσωμεν εἰς ἀμπελῶνας, ἴδωμεν εἰ ἦνθησεν ἢ ἄμπελος, ἦνθησεν ὁ κυπρισμός, ἦνθησαν αἱ ῥοαὶ · ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστοὺς μου σοί. Οἱ μανδραγόραι ἔδωκαν ὀσμὴν, καὶ ἐπὶ θύραις ἡμῶν πάντα ἀκρόδρυα, νέα πρὸς παλαιά, ἀδελφιδέ μου, ἐτήρησά σοι.⁶⁵

65 *Ἄσμα ἁσμαίων, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοῦ Ἑβδομήκοντα* 1997, 1164-1165; превод Весна О. Марковић.

***

VI

„Куда отиде љубљени Твој, о најлепша међу женама; куд замакну љубљени твој; и ми с Тобом тражићемо га.

Вољени мој у врт сиђе свој – у мирисавога биља сасуде – да пландује и кринове збира.⁶⁶ Ја сам драгога својега и мој је љубљени што међ` криновима пландује.

Лепа си, љубљена моја, као чежња,⁶⁷ као Јерусалим дивна, к`о војска с барјацима силна. Одврати очи своје од мене, јер заносе ме. Власи су Твоје као коза стадо што се са Галада види; зуби су Ти к`о овчице острижене кад из бање излазе, које све близне се и бешчедне међу њима нема. Као трачице скерлетне усне су Твоје и љубак је говор Твој; к`о кришке нара образи су Твоји наспрам покривала Твојега. Шездесет је царица и осамдесет иноча, а девојкама броја нема; но једна је голубица моја, савршена моја, јединица у матере њезине, изабрана у родитељке своје. Видеше је кћери и блаженом назваше; и царице и иноче узнеће хвалу њој. Ко је она што се помаља као зора, к`о луна убава, к`о сунце чиста, страхољепна к`о с барјацима војска?

У орашје сиђох да видим у набујалости плодове; да видим да л` процва лоза; да л` нарови напушише – *онамо даћу ти дојке своје*. Не сазнадох што душа моја постави ме у кочије Аминадавове.

VII

Врати се, врати, Суламко, врати се и у Те гледаћемо. Шта ћете гледати на Суламки што к`о чете ратника доходи? Како су Ти стопала<sup>68</sup> украшена у сандалама Твојим, кћери Надавова; облици бедара гривнама једнаки – уметника дело; пупак Ти је врч извајан, пићем неоскудан; трбух Твој – пшенице сноплје криновима ограђено; две дојке Твоје као срнина два ланета-близанца; к`о кула од слоноваче – врат Твој; очи су Твоје као језера у Есевону на Ват-Равим капији;⁶⁹ нос Ти је као пирг ливански што у лице Дамаска гледа. Глава је Твоја на Теби као Кармел⁷⁰ и увојци главе Твоје к`о гримиз; цар је витицама свезан. Како си лепа и сладосна, љубави, у обиљу своме; сав Ти је стас палми једнак и дојке твоје гроздовима; рекох: на палму узићи ћу и висине њезине освојићу и биће дојке Твоје као гроздови лозе и мирис носа Твојега као јабуке и грло Твоје као вино најбоље (управо намењено љубљеном моме);⁷¹ које усне и зубе моје пресићује.⁷²

Ја сам драгога мога и њега је жеља за мном; дођи драги мој, да изађемо у поље, у селима да ноћивамо, у виноградима озоримо; да видимо цвате ли лоза винова; да л` пупи маслине цвет⁷³, нарови цвату ли – *онамо даћу Ти дојке своје*. Мандрагоре

66 Инфинитиве: *πομαίνειν* (пастировати; пландовати); *συλλέγειν* (сакупљати) превели смо конјунктивима због склада и поетике текста.

67 Именица *ἡ εὐδοκία* може имати више значења: *веселе, добра воља, благочашће, жеља*... Видети: Bailly 2000, 830.

68 *Βήματα* – кораци; стопе, али: *διαβήματα* – стопала; упор. Bailly 2000, 463; 357

69 *Vat-Rabbim* (Θυγατρός πολλῶν; Кћи многих) – капија града Есевона. Видети: Ракић 2004, 145.

70 Кармел (Кармил) је планински венац (Ракић 2004, 510).

71 Ово изговара Она – подвукла В.М.

72 Он продужује обраћање.

73 *Κυλρίσιος* – цвет маслине (Bailly 2000, 1153)

простреше мирис и пред вратима нашим све воће коштуњаво⁷⁴ – ново и старо – што га, љубљени мој, за Те сачувах“.

***

Чудесна, омамљујућа душевна присност, силна еротска чежња и духовна сједињеност Ње, Њега, великолепне природе и Творца који се не спомиње, али који инспирише сваки корак љубавника и покреће на љубав и стваралаштво, осећају се у свакоме стиху. Све ово не допушта нам дословно тумачење текста, макар колико били „провоцирани“, због експлицитних слика телесне љубави и дивних описа тела љубавника, да за тим посегнемо. Како се може видети, у оба певања сусрећемо се са термином *τὸς μαστούς*,⁷⁵ који се, иначе, у Септуагинтином преводу јавља тринаест пута и значи – *дојке*; док у јеврејском тексту, осим овога значења, може имати и друго – *телесна љубав, вођење љубави*.⁷⁶ Посматрана у светлу религиозно-мистично-еротског, *Песма над песмама* (особито 6. и 7. певање), неодољиво упућује на друго једно ремек-дело духовне поезије – песму *Ноћ скупља вијека* Петра II Петровића Његоша. „Та повезаност види се најјасније у *разумевању сакралног* као нечег иманентног природи, а тиме и човеку. Његошева песма никла је из те онтолошке основе, што је условило читав низ сличности у систему мотива и симбола.“⁷⁷ Погледајмо начас, у знаку наведене аналогије, одломак из *Ноћи скупље вијека*:

„Сњежана јој прса кругла, а streцају светим пламом,
дв`је слонове јабучице на њи дубе слатким мамом;
црна коса на валове низ рајске се игра груди...
О дивото! Чудо смртни ере сада не полуди!
Б`јела прса гордија су под црнијем валовима
но планина гордељива под вјечнијем сњеговима
на излазак кад је сунца са равнине цв`јетне гледим,
кроз мрежицу танке магле величину кад јој сл`једим.
Играм јој се с јабукама – два свијета срећна важе,
к восхиштењу бесмртноме лишеника среће драже;
зној лагани с њеном косом с занешене тарем главе...
Друге среће, мало важне, за њу би да, и све славе...
Не мичу се уста с устах – цијелив један ноћи и`јеле.⁷⁸“

Завршни стих наведеног одломка *Ноћи скупље вијека* очигледно кореспондира са почетним стихом *Песме над песмама*:

“Φιλῆσατο με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἀγαθοὶ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον”

74 *Ἀκρό-δρυον* – дрвеће које рађа коштунице или плодове са чврстом љуском: орах, бадем, кестен....(Bailly 2000, 67).

75 Акузатив множине од *ὁ μαστός*, *ὁ μασθός* или *ὁ μαζός*, што означава *дојку* или *брежуљак*.

76 Видети: Недић 2013, 808.

77 Бабић 2018, 69. Рецентна, инспиративна студија Душка Бабића је, у мноштву досадашњих, једина која испитује однос сакралног и еротског у кључу хришћанске философије и етике. Везу *Песме над песмама* и *Ноћи скупље вијека* наводи и Мило Ломпар, у комплексној, деликатној студији *Hieros gamos*, но без кореспондирања са религиозним аспектима старозаветне и новозаветне теологије.

78 Његош 1975, 169-170.

„Нека ме љуби пољупцима уста Његових, јер љубав (дојке) Твоја боља је од вина.“

Симболику пољупца, као светог печата духовнога брака између душе и Бога, расветљује Свети Григорије Ниски тврдњама да су уста Женикова неспресушни извор Божанске мудрости са којега се Невеста-душа непрестано напаја речима од вина слађим⁷⁹, и то поткрепљује цитатом из Јеванђеља по Јовану, наводећи стих који директно преноси громки позив Господа Христа на утољавање духовне жеђи: „Ко је жедан, нека дође мени и пије!⁸⁰“ Неки аутори, међутим, тврде да су речи Торе упоређене са вином.⁸¹ Други полустих почетног стиха *Песме над песмама* није лако превести, будући да се овде Она обраћа Њему, а помињу се „дојке“. Намеће се логичан избор речи „љубав“, стога што омогућује смислену целину. Међутим, Григорије Ниски вели да је управо онако како пише, иако је тумачење алегоричко. Он, наиме, сматра да су у питању Божанске дојке које точе млеко мудрости и истине као најслађу храну, те да је „нама млеко из Божанских дојки од вина сладосније“ („τὸ ἐκ τῶν Θεῶν μασθῶν γάλα τῆς τοῦ οἴνου γενομένης ἤμῃν εὐφροσύνης“).⁸² Тумачења ове слике, било дословна или алегоричка, исијавају екстремном еротском симболиком – телесном и духовном. У првом случају, у питању су женске дојке које представљају извор сладости љубавнику и које ће тек, можда, постати материнске. У другоме случају, у питању је чист духовни садржај осликан необичним средствима, што указује на непрестану љубавну повезаност човека са његовим Хранитељем и даваоцем свих добара. Па ипак, та „женско-дојиљска“ слика, „натољена присношћу и топлином“⁸³ симбол је живота хришћанина у Цркви и његовог узрастања; он је, до конца, чедо Оца које се на грудима мајке (Цркве), напаја млеком непролазних истина Божијих. И Свети Јован Златоусти у својим уметничким омилијама често посеже за оваквим стилским средствима, поредећи себе са мајком-дојиљом, а своју духовну паству са „дечицом“ која нестрпљиво чекају „подој“ – мудро и истинито млеко беседе.⁸⁴ Међутим, у *Песми над песмама* нема ни наговештаја рађања; све је у знаку еротске љубави и све се збива на линији Он – Она – Бог – природа. Кингсмил наводи аналогију између материјалне трансформације грожђа, полена и телесних сокова у корисну храну (пиће): вино, мед, млеко и преображавања људских страсти у духовне квалитете личности. Указује, такође, на „опасност“ од вина које, као елемент који симболизује љубав, поседује двострука својства.⁸⁵

5. На концу, можда можемо довести у везу поруку *Песме над песмама*, са раније разматраним питањима о могућности човековог избављења кроз игру и стваралаштво. Како се нама чини, *Песма над песмама* је ода стваралаштву, харизматичној повезаности Бога и човека на савршеном, али у савршености не и напуштеном, ненегованом и недопуњаваном делу Божијем. Бог је утиснуо печат савршеног, потпуног и освећеног у све што је створио и благословио умножавање људи и добара, што је милосрдни позив на сарадњу, божанствену игру, стварање у креативном допуњавању и довршавању творевине; нипошто у травестији

---

79 PG 44, 777-778

80 Јн 7, 37

81 Fields, 1980, 229.

82 PG 44, 781

83 Аверинцев 1982, 197.

84 Беседа на Велики уторак у: Марковић 2010, 102; 105.

85 Kingsmill 2009, 61-64.

преобликовања, имитирања и карикирања⁸⁶, деструкцији или равнодушности. Давање васцеле творевине на дар човеку у руке из руку Божијих, уз оптимистични императив: „Рађајте се и множите се и напуните земљу и владајте њом, и будите господари од риба морских и од птица небеских и од свега звериња што се миче по земљи⁸⁷“, није само штедрост вечно Љубећег према љубљенима, већ и радосни благослов који је једном дат, а вечно траје у виду позива на сарадњу и заносну игру. Основна, покретачка снага те врсте односа јесте, чини се, присна топлина, онај животворни и животодавни дах Божији који је од земље створенога учинио душом живом.⁸⁸ Та Божанска супстанца, без које човек не може бити крунисано, миловано биће Божије и господар над свиме створеним јесте – љубав, у виду заносног трепета пред Створитељем, пред другим бићем, себи једнаким, и пред творевином над којом господари. Та љубав, анђелски ерос, дарива крила човеку да би могао непрестано узлазити навише, ка најзаноснијем сусретању и коначном спајању у Божанскоме Еросу као метафизичком браку душе са Богом. Пре коначног сусрета, људскоме бићу је, на земљи, даривано сусретање са вољеним (вољеном) као допунским харизматичним елементом, у виду исконске *тајне* сједињавања бића и стваралаштва. Телесни ерос, на свом путу ка душевноме еросу, мора искусити занос, излажење из оквира сопственог бића у најсласнијој тачки сусретања, што је, истовремено, и пут аутентичног стваралаштва. Човекова полна енергија, у предназначењу је стваралачка, вазда окренута ка вољеноме бићу и ка стварању, довршавању творевине. „У полној енергији је скривен извор стваралачке екстазе и генијалне видовитости. **Све истински генијално је еротично.**“⁸⁹ Ту стваралачку, „генијалну еротичност“ видимо у *Песми над песмама*, у омилијама Светог Јована Златоустог, у кондацима Светог Романа Мелода, у молитвено-поетским приношењима, у свакој чистој и захвалној песми Створитељу. Чини се да је човек, према надахнутим речима Григорија Ниског, биће од музике саздано и да је његов најважнији задатак непрестано појање захвалне песме Творцу.⁹⁰ Чини се, такође, да је и *Песма над песмама* велика захвална песма Творцу.

Извори

SC *Sources Chrétiennes*, t. I-V (99, 110, 114, 128, 283). Introduction, texte critique, traduction et notes par José Grosdidier de Matons, Paris: Les éditions du Cerf, 1964-1981.

PG J.P. Migne, *Patrologiae cursus completus*, series Graeca, t.1-161, Paris: 1857-1866.

Η Παλαιά Διαθήκη κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα (1997): Ἀθήνα: Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Η Καινὴ Διαθήκη (2011): Ἅγιον Ὅρος: Ἱερά Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου.

Свето писмо Старога и Новога завета (2007): Београд: Свети архијерејски синод СПЦ.

86 Нису ли достигнућа генетског инжењеринга или клонирања на пример, заправо травестија слободе и обесвећивање творевине кроз поновно једење са дрвета зла (без добра)?

87 Пост 1, 28

88 Пост 2, 7

89 Берђајев 2014, 176.

90 PG 44, 141 B.

Литература

Аверинцев, Сергејевич Сергеј (1982): *Поетика рановизантијске књижевности* (превод Драгољуб Недељковић, Марија Момчиловић). Београд: Српска књижевна задруга.

Бабић, Душко (2018): „Сублимирани ерос у песми *Ноћ скупља вијека*“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 66, 1. Нови Сад: Матица српска, 61-87.

Bailly, Anatole (2000): *Dictionnaire Grec Français*. Paris : Hachette.

Берђајев, Николај (2014): *Смисао стваралаштва* (превод Небојша Ковачевић). Београд: Логос.

Берђајев, Николај (2016): *Ерос и личност; Филозофија пола и љубави* (превод Новица Јањушевић). Нови Сад: Академска књига.

Блажени Теодорит Кирски (2015): „О божанственој љубави“ у: *Слово љубави од Светог апостола Павла до Светог Николаја Српског*, (избор, предговор и белешке: Драгиша Бојовић). Ниш: Међународни центар за православне студије, 24-44.

Вишеславцев, Борис (2006): *Етика преображеног Ероса* (превод Добрило Аранитовић). Београд: Логос.

Davidson, Richard M. (1989): „Theology of sexuality in the Song of Songs: Return to Eden“ у: *Andrews University Seminary studies*, vol. 27, No.1. Berrien Springs: Andrews University Press, 1-19.

Деспот Стефан Лазаревић (2013): *Слово љубве* (приредио Божидар Милорадовић). Београд: Издавачка фондација СПЦ Архиепископије београдско-карловачке.

Exum, Cheryl J. (2005): *Song of Songs; A Commentary*. Washington: Westminster John Knox Press.

Kingsmill, Edmeé (2009): *The Song of Songs and the Eros of God*. Oxford: Oxford University Press.

Кубат, Родољуб (2009): „Настанак старосавезног канона и његова теолошко-херменеутичка систематика“, *Црквене студије* 6. Ниш: Центар за црквене студије, 13-36.

Lampe, G. W. H. (1961): *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: Oxford University Press.

Liddell, H. G. and Scott R. (1996): *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.

Ломпар, Мило (2017): *Његошево песништво*. Београд: Српска књижевна задруга.

Марковић, О. Весна (2009): „Јован Златоусти: Беседа о блудници“, *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* 40. Нови Сад: Матица српска, 7-18.

Марковић, О. Весна (2010): *Плетенице стилских фигура у омилијама Светог Јована Златоустог*. Нови Сад: Матица српска.

Марковић, О. Весна (2015): „Драмско-поетски елементи у Слову на Благовести Светог Јована Златоустог“, *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* 52. Нови Сад: Матица српска, 9-24.

Недић, Иван (2013): „Текстолошки аспекти у егзегези прве главе *Песме над песмама*“, *Теолошки погледи* XLVI / 3. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 791-814.

Његош, Петар II Петровић (1975): *Пјесме*. Целокупна дела Петра II Петровића Његоша. Цетиње – Београд: Обод – Просвета.

Пеликан, Јарослав (2013): *Чија је Библија?* (превод Иван Недић). Крагујевац: Каленић.

Ψαλτήριον τοῦ προφήτου καὶ βασιλέως Δαυὶδ (2010): Θεσσαλονίκη: Τὸ Περιβόλι τῆς Παναγίας.

Радић, Драган (2013): „Песма над песмама у егзегези Светог Григорија Ниског“, *Богословље 2*. Београд: Православни богословски факултет, 22-40.

Ракић, Б. Радомир (2004): *Библијска енциклопедија I-II*. Србиње – Београд: Духовна академија Светог Василија Острошког.

Ристић Горгиев, Слађана (2007): „Вечна смрт и вечни живот у патристичкој филозофији“, *Црквене студије 4*. Ниш: Центар за црквене студије, 19-26.

Свети Роман Слаткопојац (2019): *Смиренога Романа химна о Адаму и Еви - покајања лекарија* (превод са старогрчког и коментари: Весна О. Марковић), *Теолошки погледи LI* (2/2019). Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 305-322.

Свети Јован Златоусти (2017): *Омилије* (превод са класичног грчког и анализа: Весна О. Марковић). Београд: Принцип Прес.

The Encyclopedia of Judaism (1989). New York: Macmillan Publishing Company

The Oxford dictionary of the Jewish religion (1997). New York · Oxford: Oxford University Press.

The Encyclopedia of Judaism I-III (1999). New York: The Continuum Publishing Company.

Fields, Weston W. (1980): „Early and medieval Jewish interpretation of the Song of Songs“ у: *Grace Theological Journal 1,2*. Winona Lake: Grace Theological Seminary, 221-231.

Harrington, Wilfrid J. (1987): *Uvod u Stari zavjet; Spomen obećanja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Chantraine, Pierre (1968-1980): *Dictionnaire étimologique de la langue greque I-IV*. Paris: Éditions Klincksieck.

Vesna O. Marković

RETURN THROUGH CREATION

It is entrusted to man, as a godly being, all creation of God, not only for reasonable use, but also for its completion - by creation itself. Because of the sins of disobedience, self-indulgence, doubt and self-will, man is exiled from Heaven, but his creative power is not taken away from him. The possibility of returning to the holly community (God- man- nature) is enabled through a continuous walk upwards by prayer, creation and love for man and God, with the constant sense of sacred excitement and a longing for God. The fullness of this feeling is spiritual, it is a reflection of the most supreme love - the divine Eros - since love for God represents the creative state of the spirit. Sexual love thus, between a man and a woman, becomes creative, since it is transformed; the principle of eternal love penetrates into it.